

EUROPA I SVIJET UOČI PRVOG SVIJETSKOG RATA

U europskoj i svjetskoj dolazi do velikog gospodarskog, kulturnog i tehničkog napretka.

- 1) **tehnički izumi** – telefon, pojava automobila, proizvodnja automobila na traci
- 2) **znanstvena otkrića** – atomska fizika (Niels Bohr, Max Plank, Albert Einstein)
- 3) **gospodarski razvoj** – dolazi do velikog porasta svjetske trgovine – SAD, Njem.

MAROKANSKE KRIZE

I. Marokanska kriza

Sukob svjetskih razmjera prethodile su svj. regionalne krize i ratovi **1905.** izbila prva kriza zbog francuske kolonije Maroko. Naime, njem. car Vilim II. posjetio je Maroko i izjavio je da podržava njegovu nezavisnost. Bio je to ustvari pokušaj njemačke da istisne francuze iz Maroka.

Francuzi su se suprostavljali ovoj izjavi i zaprijetili su ratom, no vrlo brzo su shvatili da nisu spremni za rat pa su pristali na pregovore. Na međunarodnoj konferenciji **1906. u Algecirasu** odlučeno je da Maroko bude nezavisna država pod nadzorom Francuske i Španjolskih snaga.

II. Marokanska kriza

Izbila je **1911.** kada su se Marokanci pobunili protiv prisutnosti Francuske na njihovom teritoriju. Podršku Maroku opet je pružila Njemačka. Ona je poslala ratni brod

PANTERA u grad AGADIR i time je zaprijetila Francuskoj. Kako je Francusku podržala VB, Njemačka je morala pristati na pregovore.

Dogovoreno je: Francuzi će imati protektorat nad Marokom
Njemačkoj će dati dio svoje kolonije Kongo-Zair

TALIJANSKO TURSKI RAT (1911.godine)

Italija je željela osvojiti otočiće u **Dodekanezu**. Pošto je Turska bila slaba povukla se te je to pripalo Italiji.

REVOLUCIJA U TURSKOJ

Turski sultan **Abdul Hamid II.** uveo je ustav pod pritiskom „opozicije“. Opoziciju su činili „**Mladoturci**“ ljudi koji su se školovali po Europi. Oni su **1908.** podigli ustanak. Zbačen je Abdul Hamid II. **1909.** na vlast dolazi **Mehmed V.** Konačnu modernizaciju Turske će napraviti **1930. Kemal Atatürk** – nazivaju ga ocem domovine.

ANEKSIJSKA KRIZA

Na temelju odluka Berlinskog kongresa **1878.** AU (čitaj Austro-Ugarska) je imala pravo da okupira BiH (čitaj Bosna i Hercegovina). **1908.** bez znanja potpisnica Berlinskog kongresa ušla je s vojskom u BiH. Turke su potplatili sa 52 mil. kruna. Rusija je pod pritiskom Njemačke pristala na okupaciju, a najdulje se odupirala Srbija koja je objavila **Svinjski rat** -> nisu htjeli izvoziti svinjsko meso. Srbija je također priznala okupaciju.

BALKANSKI RATOVI

I. Balkanski rat

Za rješenje Istočnog pitanja bile su zainteresirane male balkanske zemlje. One su uvidjele da Turska tj. Osmansko carstvo sve više slabi, te su željele na račun „bolesnika na Bosporu“ proširiti svoj teritorij. Stoga su Srbija, Crna gora, grčka i Bugarska **1912. osnovale Balkanski savez (Balkan balkanskim narodima, geslo)**

Sistem dvojnih ugovora

Balkanske zemlje su postavile zahtjev Turskoj da kršćani imaju ista prava kao i muslimani. Turska je smatrala da je to uplitanje u njezine unutrašnje stvari i proćeo je I. Balkanski rat. Balkanske zemlje su imale mnogo vojnog uspijeha. Turcima je ostao samo Istanbul i 40 km prema Europi. Mirovni je ugovor potpisan **1913. u Londonu**. Balkanske zemlje su dobile osvojene teritorije te je osnovana nova država Albanija.

II. Balkanski rat

Međutim balkanske se zemlje nisu mogle dogovoriti oko podjele novonastalih teritorija. Najveći spor je nastao između Srbije i Bugarske oko podjele Makedonije. Bugarska vojska je napala Srbiju i Grčku **1913**. Doživjela je poraz na **Bregalnici**. U bezizlaznom položaju Bugarska je molila da se sklopi mir. Mir je potpisan u **Bukureštu 1913**. Bugarska je Rumunjskoj morala dati Dobrodžu, a Makedonija je podjeljena na: Srbiji – Vardarska Makedonija, Grčka – Egejska Makedonija, Bugarskoj – Pirinska Makedonija

SAD

nakon građanskog rata doživljava ubrzani gospodarski razvoj i politički napredak. Izvori ruda i sirovina i brojna radna snaga doveli su do toga da SAD postane jedna od vodećih sila. Imigranti iz Azije i crnci su bili jeftina radna snaga. Amerikanci su Indijance potisnuli u rezervate gdje su preživjeli zahvaljujući skromnoj pomoći vlade. Američka vanjska politika bila je usmjerena prema američkom kontinentu i Tihom oceanu. Potkraj stoljeća su pružili podršku ustancima protiv Španjolske kolonijalne vlasti na Kubi i Filipinima.

1898 – dobili Portoriko, Filipine i otok Guam u Tihom oceanu

1902 – Kuba proglasila nezavisnost

1903 – Panama proglasila nezavisnost

1914 – Panamski kanal pušten u promet

KINA

U 19. st. postala je **trgovačka kolonija europskih sila** (Njemačke, Francuske, Engleske...) Imala je samostalnost, no Europljani su se odnosili prema njoj kao da je njihovo vlasništvo i nametali su svoje zakone, i SAD je proglasio **doktrinu tzv. „otovrenim vratima“**, tj. pravo da svi stranci imaju pristup Kini.

Kinezi su se 1899. pobunili, bilo je mnogo žrtava sa obje strane. Novi ustanak izbio je 1911. na čelu s SUN JAT SENOM gdje je zbačena dinastija i proglašena republika. No to nije kraj borbi koje su postojale sve do građanskog rata 1949. godine.

JAPAN

polovicom 19. st. Japan doživljava gospodarski procvat
1868. je ukinut Šogunat
započelo je otvaranje prema Europi i SAD-u, razdoblje
reformi MEIJI
grad EDO postao je glavni grad careva i promijenio ime u
TOKIO
1877. je slomljen posljednji ustanak SAMURAJA
car je 1884. proglasio ustav i započeli su izbori za parlament
1904. -1905. zaratili su s Rusijom da bi spriječili njihovo
prodiranje na istok. U tome su ih podupirali Britanci
Japanci su dobili rat
Usvibnju 1905. su potpuno porazili rusku flotu i dobili južni
Sahalin, luku Port Arthur i protektorat nad Korejom

ZNANOST, UMJETNOST I SPORT NA POČETKU 20. stoljeća

Napredak tehnike i tehnologije

u 19. st osnovni izvor energije bio je ugljen

R. Diesel konstruirao je dizel-motor koji se počeo koristiti za
pokretanje storjeva

N. Tesla jedan od najvećih izumitelja u području
elektrotehnike

poboljšan je način proizvodnje čelika

Wilhelm i Friedrich Siemens

počela su se primjenjivati umjetna gnojiva.

Razvoj znanosti

brzi razvoj prirodnih znanosti omogućavao je revoluciju u tehnologiji, stvorena je uska povezanost između istraživačke djelatnosti i proizvodnje

1901. je u Americi patentiran prvi aparat za brijanje **Kinga Campa Gillettea**, a sljedeće godine prvi klima uređaj **Willisa Carriera**

1900. je **Ferdinand von Zeppelin** konstruirao prvi uporabljivi zračni brod s metalnim kosturom

Orville i Wilbur Wright – izveli su prvi let letjelicom na motorni pogon

1909. prvi let zrakoplovom preko La Manche

-bračni par **Pierre Curie i Maria Sklodowska** – Curie 1898. otkrivaju radij

njem. **Max Planck** – tvorac kvantne teorije

eng. **Ernest Rutherford** – tvorac modela građe atoma, otkrio alfa i beta i gama čestice

1904. njem. fiz. **Albert Einstein** u djelu „**Elektrodinamika tijela u gibanju**“ formulirao je svoju čuvenu teoriju relativnosti

njem. liječnik **Wilhelm Konrad Rontgen** otkrio je X-zrake, koje se nakon toga primjenjivane u medicini.

Rus **Ivan Petrovič Pavlov** otkrio je uvjetni refleks

1909. am. ekspedicija pod vodstvom **Roberta Edwina Pearyja** stigla je do Sjevernog pola

1911. je osvojen južni pol, do njega su stigle dvije grupe ljudi, vratila se samo Norveška dok je Britanska poginula

Aut. liječnik **Sigmund Freud** je objavio djelo Tumačenje snova, osnova psihoanalize

Britanac **James George Frezer** je knjigom Zlatna grana postavio temelje društvene antropologije

Alfred Nobel – izumio je dinamit i usavršio eksplozivna sredstva

Prva **Nobelova nagrada** 1901. fizika – W.K.Rontgen; mir – Henri Dunant (Crveni križ)

Umjetnost na početku 20. st.

Na prijelazu iz 19. st u 20. st vladao je pravac **Art Nouveau (Nova umjetnost)**, zvan također **secesija**

početak 20.st. – **KUBIZAM** – svijet je predstavljen kao da se predmeti i likovi sastoje od kockastih elemenata – **Pablo**

Picasso

god **1909. Manifestom futurizma** talijana **Tommasa Filippa Marinettija** utemeljen je novi književni, umjetnički,

intelektualni i politički pokret **FUTURIZAM**

glavni predstavnik futurizma bio je pjesnik **Vladimir**

Mafakovski

god. **1895.** braća **Auguste i Louis Lumiere** su prvi put prikazali svoj izum - **kinematograf**

Sport

1900 je organiziran prvi **Davis Cup**

1903. prva biciklistička utrka **Tour de France**

1896 u Ateni prve **moderne Olimpijske igre**

na inicijativu baruna Pierra de Coubertina osnovan je

Međunarodni olimpijski odbor

I.SVJETSKI RAT

U Srbiji je osnovana tajna teroristička organizacija

Ujedinjenje ili smrt kojoj je glavni cilj bio stvaranje velike Srbije.

Ta organizacija je pomagala i obučavala pripadnike organizacije Mlada Bosna.

1914. god su u BiH organizirane vojne vježbe AU vojske.

Vježbe je došao nadgledati prijestolonasljednik **Franjo**

Ferdinand. Prilikom posjeta Sarajevu na njega je **Gavrilo Princip** izveo atentat. Franjo Ferdinand je smetao Srbima jer je zagovarao ideju o preuređenju monarhije u federativnu državu.

Takvo preuređenje monarhije znatno bi otežalo proširenje Srbije na područje BiH.

AU je za ubojstvo Franje Ferdinanda sumnjičila Srbiju. Stoga je uputila Srbiji ultimatum i tražila da AU inspektori provedu na području Srbije istragu o organizatorima atentata. Kako je Srbija odbila provođenje istrage, mjesec dana nakon atentata **28.07.1914.** AU je objavila rat Srbiji. Srbija je odmah zatražila pomoć Crne Gore i Rusije. Njemačka je jedva dočekala takav razvoj situacije i objavila rat Rusiji i Francuskoj. Francusku je napala preko Belgije, no Njemačkoj su rat objavili Japan i VB.

STANJE NA BOJIŠTIMA:

1914.

Balkansko bojište

AU je napala Srbiju iz dva pravca: iz Vojvodine preko Save i iz Bosne preko Drine

AU je doživjela poraz na planini **Cer i rijeci Kolubari**

Pošto je uslijedila zima rat je obustavljen

Istočno bojište

protezalo se od Crnog do Baltičkog mora. Na početku rata Njemci su Rusima nanijeli težak poraz u **Istočnoj Pruskoj.**

Rusi su imali uspjeha u ratovanju protiv AU u **Galiciji i Bukovini**

Zapadno bojište

Nijemci su napali Francusku preko Belgije i do odlučujuće bitke je došlo **u rujnu 1914.** na rijeci MARNI. Intezivne operacije su trajale 5 dana. U borbi je sudjelovalo milijun i pol ljudi, ubijeno je 63 000. Njemački rat je zaustavljen i prešlo se na dugotrajni i iscrpljujući **rovovski rat.**

1915.

Londonski ugovor

Kada su Njemačka i AU započele ratne organizacije Italija nije ušla u rat na strani svojih saveznika. Svoju neutralnost objašnjavala je time što je AU nije obavijestila o svome napadu na Srbiju. Stvarni razlog je bio što se AU mislila proširiti na Jadranu, a to je željela i Italija.

Antanta je to iskoristila, te su počeli pregovori s Italijom. Sile Antante su Italiji dodjelile Južni Tirol, Goricu, Gradišku, Trst, Istra i veći dio Dalmacije. Ugovor s Italijom je potpisan **u Londonu 26.04. 1915.** (to je bio tajni ugovor) otvoreno je novo bojište na Soči.

Pojačani sukobi na istočnom bojištu

Početkom 1915. Njemci su odlučili prebaciti glavninu snaga na istočno bojište jer su ih predhodne akcije poučile da istovremeno borba na više bojišta ne donosi uspijeha. Istovremeno su Rusi poduzeli ofenzivu i nanosili Nijemcima neuspjeha, no u Njemačkoj protuofenzivi Rusi su potisnuti iz Litve, Poljske i Galicije. U želji da pomognu Rusima Britanci i Francuzi poduzeli su tzv. **dardanelsku ekspediciju protiv Turske.** Željeli su zauzeti tjesnace Bospor i Dardanele, te pridobiti Grčku i Rumunjsku u svoj savez. U teškim bitkama zauzeto je Galipolje, ali je daljnje napredovanje britansko-francuskih snaga bilo otežano i nije imalo željeni uspijeh.

Godine **1915.** u rat na strani **Središnjih sila** je ušla **Bugarska.** U **listopadu 1915.** Središnje sile poduzele su siloviti napad na Srbiju. Srpska vojska našla se u „sendviču“ i bila je prisiljena na povlačenje kroz bespuća Kosova i Albanije. Iz Albanije je savezničkim brodovima prebačena na **otok Krf.** Sa oko 120 000 vojnika na Krf je izbjegla i Srbijanska vlada. Kasnije su preživjeli vojnici sudjelovali u ratnim operacijama na **solunskom bojištu.**

Stanje na europskim bojištima 1916.

Na zapadnom bojištu vođene su dvije iscrpljujuće bitke, najteže u dotadašnjoj povijesti ratovanja.

Nijemci su poduzeli ofenzivu na **Verdum [Verden]** u želji da otvore put prema Parizu, no Francuzi su uz ogromne žrtve uspjeli obraniti položaje. U višemesečnim sukobima ukupno je poginulo i ranjeno više od milijun vojnika. Jednako krvava bila je bitka na rijeci **Sommi** u kojoj su Britanci prvi put upotrijebili tenkove, no zbog nedostatka pješadije nisu uspjeli napredovati. U toj je bitki poginulo i ranjeno oko 1 300 000 ljudi. Slabost Njemačke iskoristili su Rusi i poduzeli su ofenzivu s istoka. Uspjesi Rusa potakli su Rumunjsku da se pridruži Atanti no u sukobima s Njemcima Rumunjska vojska doživjela je poraz.

1916. je vođena najveća pomorska bitka na Baltičkom moru između Britanaca i Nijemaca kod poluotoka Yillanda.

Sukobilo se 250 brodova, ishod je bio nerješen, Britanci su zadržali prevlast na morima, a Njemačka je počela pomorski rat.

Početkom su Britanci, Francuzi i Srbi (Atanta) i Jugoslavenski dobrovoljci protiv AU i Njemačke

STANJE U RUSIJI

Rusija je u odnosu na zapadnu Europu i SAD bila zaostala zemlja. Uoči prvog svj. rata je uveden **parlament (DUMA)** koji je donekle ograničio do tada potpuno neograničenu vlast cara.

Sudjelovanje u Prvom svj. ratu izazvalo je **sve težu krizu u zemlji**. Cijene su brzo rasle, materijalni položaj stanovništva se naglo pogoršao.

Car Nikola II. Romanov gubio je autoritet.

Do **1. veljače 1918.** godine u Rusiji je bio na snazi julijanski kalendar. Zbog nedostataka kruha u glavnom gradu Petrogradu u ožujku 1917. izbili su štrajkovi i neredi. U glavnom gradu je zasjela Duma.

Da bi rješila tešku situaciju, Duma je osnovala **Privremenu vladu**. Osnovan je **Petrogradski savjet radničkih i vojničkih deputata**. Car Nikola II. abdicirao je 15. ožujka 1917. u korist svoga brata, koji se također odrekao prijestolja.

Od srpnja 1917. god na čelu Privremene vlade stajao je **Aleksandar Fjodorovič Kerenski**, pristaša **esera**.

ESERI – pripadnici stranke social - revolucionara, zastupali su soc. načela

MENŠEVICI – pripadnici socijaldemokratske radničke partije, zalagali su se za postupan prijelaz u socijalizam

BOLJŠEVICI – pripadnici radikalnog krila Ruske socijaldemokratske radničke partije, **vođe Vladimir Iljič Uljanov Lenjin i Lav Davidovič Trocki (Lav Bronstein)**

BOLJŠEVICI PREUZIMAJU VLAST U RUSIJI

Program boljševika formulirao je **Lenjin** u tzv. **Travanjskim tezama**. Tražio je ukidanje policije, vojske i državne uprave i uvođenje radničkog nadzora u tvornicama. U **kolovozu 1917.** je podignuta pobuna protiv **Privremene vlade** koju je pokrenuo **Lavr Kornilov**. Za 7.11. sazvan je općeruski kongres sovjeta. Osnovan je **Vojno – revolucionarni odbor**. Lenjin je dao priopćenje za tisak u kojem je proglasio rušenje Privremene vlade i preuzimanje vlasti od

strane Vojno – revolucionarnog odbora. Uskoro nakon preuzimanja vlasti Lenjin je izdao **tri čuvena dekreta**:

- **dektret o miru** – mir s Nijemcima je sklopljen u **Brestu**

- **dekret o zemlji** – trebao je trenutno smiriti seljake

- **dekret o vladi** – osnovan je sovjet narodnih komesara tzv. **Sovnarkom** na čije je čelo stao Lenjin

Boljševici su izdali i tzv. **Deklaraciju prava naroda Rusije**. U njoj su svim narodima koji su živjeli pod okriljem ruskih careva jamčili pravo na samoodređenje, no to su bile samo prazne riječi. Uskoro je cijelu Rusiju zalatio krvavi **građanski rat**. Protiv sovjetske vlasti nastupale su tzv. „**bijele**“ armije admirala **Aleksandra Kolčaka** u Sibiru, **Antona Denikina** u južnoj Rusiji i u Ukrajini i **Nikolaja Judenčina** na sjeveru. „**Bijeli**“ su dobili pomoć od 14 država. Protiv boljševika nastupale su također vojske naroda koji su htjeli izboriti slobodu, npr. **ukrajinska vojska Semena Petlure**.

SLOM CENTRALNIH SILA I ZAVRŠETAK RATA

Nijemci su početkom 1917. odlučili poduzeti ofenzivu na zapadnom bojištu prije dolaska Amerikanaca. Početne Njemačke uspijehe u travnju su prekinule svježe američke snage i prisilile su Nijemce na povlačenje. Probijena je **Zigfridova** linije i nastavljeno je napredovanje saveznika u Njemačku. Uspijesi na zapadnom bojištu potaknuli su i proboj do solumskog bojišta. U **rujnu 1917.** iz rata je izbačena Bugarska, a u listopadu Turska. AU je trpjela velike gubitke na bojištima i njezin slom bio ne neminovan. Stoga narodi u monarhiji nisu prihvatili zakašnjeli carev prijedlog o stvaranju federacije. Na početku studenoga 1918. **AU je kapitulirala**, car se odrekao prijestolja i država se **raspala**. Osamljena Njemačka je pokušala pomorskim napadom uništiti britanske pomorske snage. No Njem. si mornari odbili poslušati zapovijed i došlo je do pobune u cijeloj

zemlji. **Car Vilijam II. je abdicirao i Njemačka je 11.11. potpisala bezuvjetnu kapitulaciju.**

POSLJEDICE I ŽRTVE RATA

I. svj. rat bio je najveći rat u povijesti do tada i po svojim žrtvama. Poginulih je najviše imala **Njemačka**. U ratu je sudjelovalo **36 od 54 države**. Mobilizirano je **70 mil. vojnika** od kojih je **10 mil. poginulo, a 20 mil. ranjeno.**